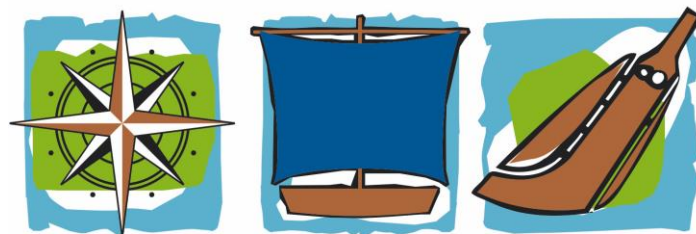

Reader versie oktober 2021

Operatie Zwammerdamschepen

De restauratie van de Rijks Maritieme Erfgoed Collectie
Romeins schepen van Zwammerdam 2016 - 2025

Archeon

Nationaal Romeins Scheepvaart Museum

Voorwoord

Voor je ligt de reader over 'Operatie Zwammerdamschepen', een geheel nieuwe activiteit binnen Museumpark Archeon, namelijk de restauratie van de zes Romeinse 'Zwammerdamschepen'.

Drie kano's en drie schepen, begin jaren 70 van de vorige eeuw opgegraven in Zwammerdam, zijn sinds 2016 - na een lange conserveringstijd - weer terug op 'eigen bodem'.

In delen weliswaar en nog niet museumwaardig maar dat zal niet lang meer duren! Het eerste deel van de droom van Tom Hazenberg, archeoloog, is gerealiseerd: ze zijn terug. Aan het tweede deel, het Nationaal Romeins Scheepvaart Museum met als basis-collectie alle zes de Zwammerdamschepen, wordt hard gewerkt.

De stip op de horizon is het jaar 2025 wanneer de eerste schepen een plek vinden in het nieuwe museum als nieuw entreegebouw voor Museumpark Archeon.

Tot die tijd dienen het Solarium en de nieuwe loods op Archeon als Romeinse restauratiewerf. Hier werken archeologen, scheepsbouwers en vrijwilligers samen om de schepen weer hun oude aanzien terug te geven en het publiek mee te nemen in dit proces.

De reader

Deze reader bevat informatie over het project 'Operatie Zwammerdamschepen', verwijzingen naar andere betrouwbare documenten en informatiebronnen en afspraken over het vrijwilligerswerk.

Een bijlage bij de reader is een werkdocument: het past zich aan aan de ontwikkelingen op de werf en de vragen die het publiek stelt.

Tip: let er dus goed op dat je de laatste versie gebruikt.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
2.	Het project “Operatie Zwammerdamschepen”	6
2.1.	De belangrijkste partners	6
2.2.	De organisatie van de werf	6
2.3.	Operatie Zwammerdamschepen - de restauratie	7
2.4.	Inzet vrijwilligers	10
2.5.	Communicatie intern	12
2.6.	Publiciteit	13
3.	Belangrijkste informatiebronnen	13
3.1	Boekje ‘Varen op de Romeinse Rijn’	13
3.2	De informatieborden en documentaires op de werf	14
3.3	De leskist	14
3.4	Presentaties Tom Hazenberg	14
3.5	Limes Journaal door Tom	14
3.6	Digitaal Logboek	14
3.7	Verschillende websites	14
3.8	Boeksuggesties	16
3.9	Romeinse Limes Route, fietsgids ANWB	16
3.10	Romeinse Limes Route: Wandelnet.nl	16
3.11	Reader Romeinen 2011, geschreven door Ratna Dorst	16
4.	Werkdocument	17

1. Inleiding

Er zijn vrijwilligers binnen het team die zich de opgraving op het terrein van Hooge Burch*, instelling voor verstandelijk gehandicapten, nog kunnen herinneren. Begin jaren '70 van de vorige eeuw werd de bouwplaats waar de nieuwbouw zou komen groot nieuws in binnen- en buitenland.

Een opgraving met verrassingen

Voorafgaande aan de bouw van de zorginstelling was - net als tegenwoordig de archeologie in bouwprojecten is georganiseerd - al opgegraven. Want was al lang bekend dat zich hier een van de grensforten van de Limes lag, het fort Nigrum Pullum. Deze opgraving heeft plaatsgevonden in 1969 en 1970 en werd uitgevoerd door het toenmalige Instituut voor Prae en Protohistorie (I.P.P.) van de Universiteit van Amsterdam. De bouw kon beginnen ...

Maar toen in december 1971 werd begonnen aan het graafwerk voor de ondergrondse transportgangen stuitte groef een draglinemachinist in één haal veel aarde, maar ook hout op. Later bleek dat hij de kano 'Zwammerdam 1' doormidden had getrokken. De archeologen werden er weer bijgehaald en in januari werd de kano opgegraven.

Enkele weken later ontdekte men bij het uitgraven van een sloot die gedempt zou worden, weer houtresten. Deze keer veel meer. Dat bleek een vrachtschip, later bekend als de Zwammerdam 2. Uiteindelijk zouden er in totaal de resten van drie vrachtschepen en drie kano's worden gevonden.

De ontdekking van de Zwammerdam 2 en de andere vrachtschepen bleek van groot belang. Voor het eerst werden binnenvaartschepen van deze omvang vakkundig blootgelegd, gedocumenteerd en geborgen (uit de grond gehaald) en geconserveerd. Daarnaast publiceerde de archeoloog Maarten de Weerd, verbonden aan het I.P.P., in alle talen de opgravingsresultaten, waardoor de ontdekking nationale en internationale bekendheid kreeg. Vanwege deze internationale bekendheid verwierf de ontdekking de erkenning van het belang van de opgraving. Vanaf 1972 kreeg dit scheepstype, op initiatief van de beroemde Engelse archeoloog Peter Marsden, de naam van de plaats van ontdekking: scheepstype 'Zwammerdam'. Wereldwijd! Deze schepen en het onderzoek daarna leverde - en levert nog steeds - een grote bijdrage aan de kennis over 'Romeins Nederland' en de Romeinse Limes in Noordwest Europa. .

Romeinen in de noordelijke landen

Romeinen en de Noordzeekust

De Noordzeekust was verrassend belangrijk voor de Romeinen. De Nederlandse rivieren en de zee speelden een grote rol als doorvoerroutes tussen Gallië, Neder-Germanië en Britannia. Keer op keer versterkten en verdedigden nieuwe keizers dit gebied. In het kustgebied kwamen handel en militaire strategie samen. Ten noorden van de Limes woonden de Friezen, een Germaans volk. De handel en contacten met de Romeinen beïnvloedden hun dagelijkse leven nauwelijks, ook al dienden veel Friezen in het Romeinse leger.

De Limes en handel

De noordelijke grens van het Romeinse Rijk, de Limes, liep dwars door wat nu Nederland is, langs de loop van de Rijn. Rondom de Limes en langs de kust richtte het Romeinse leger militaire verdedigingszone met forten, forten, havens en wachttorens in. Zuidelijk daarvan woonden de Cananefaten. Zij groeiden naar de Romeinen toe. Zo vereerden ze dezelfde goden en dreven graag handel met de Romeinen. Lokale boeren en handelaren moesten belasting betalen, maar zij hadden ook een Romeinse afzetmarkt. Langs de Zeeuwse kust werd bijvoorbeeld zout gewonnen.

Nieuwe ontdekkingen

Vandaag de dag spreken de Romeinen tot de verbeelding van veel mensen. Zeker nu er volop nieuwe opgravingen worden gedaan met spectaculaire vondsten die de geschiedenis herschrijven. Caesar blijkt wel degelijk in ons Rijngebied te zijn geweest. De Romeinse weg waarvan overal langs de Limes delen worden gevonden, is mogelijk in een jaar aangelegd – om de vervalping van de manschappen te verdrijven in tijden van vrede? Er waren toch forten ten noorden van de Limes, etc.

Werelderfgoed

Het Nederlandse deel van de grens van het Romeinse Rijk, de Romeinse Limes, heeft samen met het Duitse deel van de Rijn grens de status van Werelderfgoed gekregen. Sommige delen van de 7000 kilometer lange Romeinse Rijksgrens stonden al op de UNESCO Werelderfgoedlijst: de Muur van Hadrianus (noord-Engeland), Muur van Antoninus Pius (Schotland) en de Bovengermaanse/Raetische Limes (Midden en Zuid-Duitsland).

* Tegenwoordig maakt Hooge Burch deel uit van Ipse de Bruggen.

2. Het project “Operatie Zwammerdamschepen”

2.1 De belangrijkste partners

'Operatie Zwammerdamschepen' is een initiatief van 1 Arch/Hazenberg Archeologie in samenwerking met stichting Museumpark Archeon. Het project wordt uitgevoerd in samenwerking met Batavialand, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Yardeni Vorst (Vorst Houtonderzoek), Alexander de Vos (Historische Scheepstimmerwerf 'Klaas Hennepoel'), Wouter Schalk (Vakwerk in Hout), Universiteit Leiden en Saxion Hogescholen. Het project wordt financieel mogelijk gemaakt door provincie Zuid-Holland, gemeente Alphen aan den Rijn/Economic Development Board Alphen aan den Rijn, het Mondriaanfonds, Fonds Alphen aan den Rijn en VSB Fonds.

2.2. De organisatie van de werf

Het restauratieteam op de restauratiewerf is als volgt samengesteld:

- Archeoloog Tom Hazenberg is de initiator van het project, project-coördinator en contactpersoon voor partners zoals gemeente, provincie e.d. Hij draagt de verantwoordelijkheid voor de publiciteit, financiën en meer.
- Yardeni Vorst is archeologe en scheepsarcheologisch en botanisch specialist en promovenda Zwammerdamschepen. Zij heeft in het kader van haar promotieonderzoek vele jaren onderzoek gedaan naar de Zwammerdamschepen. Zij deed dit werk in samenwerking met maritiem archeoloog Jaap Morel en wordt binnen het project nog ondersteund door archeoloog Maarten de Weerd. Maarten de Weerd is in 1988 al op het onderwerp van de Zwammerdamschepen gepromoveerd. Samen met het restauratieteam werkt zij aan de opbouw van het archeologische deel van het schip. Zij is verantwoordelijk voor de restauratie en opbouw van de Zwammerdamschepen en de dagelijkse gang van zaken op de restauratiewerf.
- Abdulkader Shafiq is een zeer ervaren timmerman en daarnaast ook thuis in andere vakgebieden zoals elektrisch lassen. Hij is samen met de anderen verantwoordelijk voor de aanvulling in nieuw hout.
- Rob Arkema is archeoloog/conservator maar heeft ook een achtergrond in werktuigbouwkunde. Hij werkt ter ondersteuning van Yardeni Vorst en verzorgt de technische ondersteuning en de administratie binnen het project.
- Wouter Schalk is meester-timmerman. In het verleden heeft hij meegebouwd aan de replica van de Zwammerdam 6, die nu nog bij de arena ligt. Ook bouwde hij mee aan enkele gebouwen van Archeon Museumpark en later aan de Batavia in Lelystad. Tot voor kort gaf hij leiding aan de reconstructie van het VOC-schip De Delft, die voor de kust van Rotterdam is gezonken.
- Alexander de Vos is afgestudeerd aan de TU Delft en heeft na vele jaren onderzoek gedaan te hebben bij TNO de Historische Scheepswerf 'Klaas Hennepoel' in Warmond gebouwd en opgericht.
Hij werkt daar momenteel onder andere aan een overnaadse Boeier, een replica van een schip dat ooit eerder gebouwd is voor tsaar Peter de Grote.

Daarnaast is nog een aantal andere personen bij het restauratieproject betrokken:

- Laura Koehler en Gert Schreurs, scheepsrestauratoren en werkzaam bij de RCE (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Zij zijn verantwoordelijk voor de collectie van het Rijksmaritiem Erfgoed waar de Zwammerdamschepen ook onder vallen. Momenteel zijn zij betrokken bij de restauratie van de IJsselkogge uit Kampen
- Maarten de Weerd, archeoloog bij de opgraving van de schepen in de jaren '70 en schrijver van het proefschrift "Schepen voor Zwammerdam".
- Jack Veldman, directeur/mede-eigenaar van Archeon. Hij is de budgettoezichthouder van het restauratieproject.

Bovenstaand team wordt verder nog vervolmaakt door een grote groep vrijwilligers, allen leden van de Vereniging Vrienden van Archeon, en diverse medewerkers van Archeon (technische dienst en Archeontolken).

NB. Degenen die de urenbriefjes mogen ondertekenen zijn Yardeni, Abdul en Rob.

2.3 Operatie Zwammerdamschepen - de restauratie

Van de drie Zwammerdam schepen en de drie kano's is een kano (nummer 5) al te zien in het Romeins Museum/Archeologiehuis Zuid-Holland bij de entree van Archeon, Museumpark. De overige schepen en kano's worden op de Romeinse Restauratiewerf (het voormalige Solarium) en in een nieuwe hal (de Mondriaanwerf) gerestaureerd en opgebouwd. Een uitzondering is daarbij het grootste schip van Zwammerdam (no. 4), dat zodanig groot en zwaar is dat het in het toekomstige museum zal worden opgebouwd.

De Zwammerdam 2

De eerste stap van het restaureren was, in het geval van de Zwammerdam 2, het handmatig schoonmaken van de geconserveerde stukken hout. Het gebruikte conserveringsmiddel Polyethyleenglycol (PEG, een wasachtige stof), heeft in het archeologische hout de houtcellen opgevuld die, toen het hout net uit de grond kwam, nog met water waren verzadigd. Doordat men na de opgravingen alle delen van de schepen in verwarmde conserveringstanks heeft geplaatst, is vloeibare PEG door diffusie in de houtcellen gedrongen. Hoewel het hout al grotendeels eerder is schoongemaakt voor een poging tot opbouw van het schip in Maritiem museum Prins Hendrik in de jaren '80, zat een restant van de gestolde conserveringsvloeistof hier en daar nog aan de buitenkant van het hout. Dit moest voor de opbouw worden verwijderd.

De conservering met PEG heeft ook gezorgd voor verzwaring en een donkerdere kleur van het hout. Ondanks conservering is het hout ook licht vervormd, wat helaas (ook met een goede conservering) niet tegen is te gaan.

Bij de restauratie van de andere vrachtschepen (ZW4 en ZW6) zal het hout eerst helemaal worden schoongestoomd. In tegenstelling tot de ZW2 komt dit hout rechtstreeks uit de opslag waar het na conservering is ingestopt en is het hout nog volledig bedekt met PEG. Hierover later meer informatie als het restauratieplan voor deze schepen gereed is.

Yardeni heeft het overzicht waar alle stukken hout horen in het schip Zwammerdam 2 en de andere schepen. Zij heeft alle onderdelen van de schepen de afgelopen 10 jaar bestudeerd,

getekend en in elkaar gepuzzeld weet welke fragmenten bij elkaar horen. Alle delen zijn genummerd en deze nummers op een bouwtekening gezet. Niet alleen de Zwammerdam 2 maar ook de andere Zwammerdamschepen zijn door Yardeni en haar collega Jaap Morel bestudeerd en getekend.

Nadat duidelijk is welk stuk hout op welke plek moet liggen, komt de fase van verlijming. Dit gebeurt met Polymax High Tack Express in de kleur zwart. Dit is een oplosmiddelvrije montagekit met zeer hoge aanvangshechting en zeer snelle sterkteopbouw op basis van SMP-Polymer. Wanneer delen toch weer los gemaakt moeten worden kan dit door het houtwerk voorzichtig te verwarmen met een föhn waardoor de PEG wat zachter wordt en het hout wat begint 'uit te zweten' en de delen weer van elkaar genomen kunnen worden.

De ontbrekende delen van het schip worden in de juiste vorm nagemaakt van nieuw eikenhout en vervolgens in een iets donkerdere kleur dan het oude hout geschilderd. Om wel het onderscheid aan te geven maar ook om het één geheel te laten lijken is het kleurverschil gering gehouden. Hiervoor is dus gekozen om uiteindelijk een totaalbeeld te geven van het bewuste schip.

Voor het conserveringsproces zijn er bij alle schepen gaten gemaakt ter controle van de doordringing van de PEG in het hout. Deze worden afgedekt met een zwarte ronde plastic afdekdop. Hiervoor is gekozen om ook in de toekomst duidelijk te laten zijn dat deze gaten niet origineel zijn.

De Zwammerdam2 bestaat van achter naar voren nu uit vier segmenten. Per segment is er een frame gemaakt in de beoogde vorm van dat deel van het schip. De schoongemaakte delen zijn hierin samengevoegd. met het doel deze delen hier permanent in tentoon te stellen. Het buitenste frame (menie kleur) is een transportframe en staat deels op wielen om het frame te kunnen verplaatsen. Dit zal in het museum worden verwijderd.

Temperatuur en Relatieve Luchtvochtigheid op de restauratiewerf zijn van groot belang. Dit wordt 24/7 gemonitord met een reeks draadloze sensors. Voor de juiste temperatuur en relatieve luchtvochtigheid staan er luchtbevochtigers, luchtontvochtigers, is er verwarming en hangen er airco units.

De temperatuur dient bij voorkeur rond de 18°C en 20 °C te liggen, de relatieve vochtigheid rond de 55%. Een iets hogere relatieve vochtigheid is minder bezwaarlijk dan een lagere relatieve luchtvochtigheid.

Zwammerdam 6

Het schip de Zwammerdam 6 zal op een iets andere manier worden gerestaureerd dan Zwammerdam 2. Het hout van dit schip is na conservering niet eerder schoongemaakt en bevat dus nog dikke toplagen gestold PEG. In plaats van de PEG te verwijderen met alleen warm water, is ditmaal gekozen voor een ander schoonmaakmethode met het oog op minder afvalwater. Eerst wordt met een infrarood apparaat de toplaag PEG en vuil verwarmd totdat deze is gesmolten. Daarna wordt met een siliconen spatel of wisser de gesmolten laag eraf gestreken. Nog alleen een dunne laag PEG aan het oppervlak stolt en ziet er daarna glimmend uit. De glimmende laag wordt vervolgens verwijderd met stoom. Met stoomreinigers die we van de firma Knol Cleaning Solutions uit Dordrecht in bruikleen

hebben gekregen kan het hout zeer precies worden schoongemaakt met relatief weinig water.

Na stap 1 en 2 volgt het handmatige poetswerk, waarbij kleine vuilresten nog worden verwijderd en het hout zo wordt behandeld dat de nerf weer goed zichtbaar wordt.

Per plank- of legger-fragment worden kleine brokstukken aan grotere brokstukken gelijmd, maar over het algemeen blijven grotere gefragmenteerde delen los van elkaar om gezamenlijk in een ondersteunend rek te worden geplaatst. Daarin worden vervolgens de delen zo goed mogelijk aansluitend in elkaar geschoven. Het schip is tijdens de opgraving in vijf segmenten verzaagd en het hout zal uiteindelijk in die segment-lengtes ook in elkaar gepuzzeld gaan worden. Mocht deze manier van opbouw succesvol zijn, dan zal een vergelijkbare aanpak voor schip Zwammerdam 4 worden gepland.

In de toekomst gaan schip 2 en ook schip 6 op transport naar het museum. Speciaal voor de Zwammerdam 2 heeft Archeon hiervoor in de restauratiewerf (solarium) de grote deuren aan de kant van het voorschip aangebracht. Zwammerdam 6 past met segmentdelen door de extra brede roldeur van de nieuwe loods. Het transport zal als 'uitzonderlijk transport' worden uitgevoerd. Zwammerdam 4 zal uiteindelijk in het museum gaan worden opgebouwd.

“Operatie Zwammerdamschepen”: een knappe prestatie'

Het restauratierame (binnenframe) is een knap staaltje: waarom?

- De opgraving door de Universiteit van Amsterdam o.l.v. Maarden de Weerd was hoogstaand.
- Scheepsarcheoloog Jaap Morel is erin geslaagd om de opgravingstekening om te zetten in een 'bouwtekening' van de Zwammerdam 2. Echt een grote prestatie!
- Het feit dat na alle jaren wij nu nog kunnen beschikken over ALLE Zwammerdam-scheepsresten is het resultaat van decennialang optimale zorg door de opeenvolgende organisaties (Rijksdienst IJsselmeerpolders, Museum Ketelhaven, NISA (Rijksdienst Cultureel Erfgoed) en Batavialand. En vooral ook door hun medewerkers die regelmatig tegen de stroom in (hypes, modes) toch tijd, moeite en aandacht besteedden aan de enigszins in vergetelheid geraakte collectie.
- 'Operatie Zwammerdamschepen' is alleen mogelijk geworden doordat de restauratie LIVE voor het publiek wordt uitgevoerd. Zonder het podium van Archeon Museumpark zou de restauratie niet worden gesteun door de brede coalitie van organisaties.
- Ten slotte: we bouwen aan het behoud en presentatie van een enorme Romeinse scheepscollectie, die enerzijds aan de basis staat van de UNESCO-waardigheid van de Rijn-Limes en anderzijds het publiek een levendig beeld zal geven van een actieve militaire handelsvloot, van grotendeel authentiek materiaal, zoals nergens op de wereld wordt getoond.

2.4 Inzet vrijwilligers

Het is een grote wens om met zoveel mogelijk vrijwilligers aan het restauratieproject te werken. Niet alleen om geïnteresseerden de gelegenheid te geven aan iets unieks deel te nemen. Maar ook om draagvlak te creëren voor de schepen en het nieuw te bouwen Nationaal Romeins Scheepvaart Museum. Hoe meer Alphenaren en andere regio-genoten betrokken zijn, hoe beter het is voor de toekomst van de schepen en de Limes! Dus het zou erg fijn zijn als je je oor te luisteren legt en actief helpt vrijwilligers te werven.

Vrijwilligerscoördinatie

Elke vrijwilliger is bekend bij de coördinator vrijwilligerswerk van Archeon. Op dit moment wordt dit werk uitgevoerd door de coördinator vrijwilligerswerk Nora Vermeulen. Elke vrijwilliger wordt geïnformeerd over het vrijwilligerswerk bij Archeon, de vergoeding, aan/afmelding, kleding, vrijwilligersevenementen, lidmaatschap VVvA etc. Hiervoor is informatie op papier beschikbaar. De vrijwilliger krijgt daarnaast een vrijwilligerspas.

Soorten vrijwilligers

Bij ‘Operatie Zwammerdamschepen’ zijn momenteel vier soorten vrijwilligers betrokken, met verschillende taken:

Bouwvrijwilligers:

1. (Assisteren bij) het schoonmaken en plaatsen van de houten scheepsdelen;
2. Onderhouden van de Romeinse Restauratiewerf;
3. Helpen bij het opbouwen van presentaties;
4. Geven voorlichting aan het publiek wanneer er geen gastvrouw/heer is;
5. Doen van andere bouw- en onderhoudsactiviteiten op verzoek van de werfbaas, assistenten van de werfbaas of de archeoloog.

Gastvrouwen en – heren:

- Treden de bezoekers actief tegemoet met de vraag of zij meer informatie willen over hetgeen er gaande is, en over de achtergrond van de schepen. Op welke wijze is aan de vrijwilliger, dat wat bij jou past.
- Houden in het achterhoofd dat mensen er zijn voor hun plezier en volgen dus de spannings- en interesseboog van de bezoekers.
- Laten de bezoekers het verloop van het gesprek bepalen: m.a.w. ondanks ons eigen enthousiasme om te vertellen, stoppen we bijtijds of dringen we niet aan.
- Elke vrijwilliger is eerlijk over wat hij wel/niet weet naar het publiek, vraagt zo mogelijk ter plekke aan collega’s of iemand van het restauratieteam naar een antwoord. De betreffende vraag en het antwoord kun je delen via de mail. Of in ieder geval met diegene die het document Vraag en Antwoord maakt.
- Je verwijst standaard naar het Romeins museum bij de ingang van Archeon en naar de vindplaats en de tentoonstelling NIGRVM PVLLVM in Zwammerdam op het terrein van Hooge Burch (Zorginstelling Ipse de Bruggen). Evt. ook naar Castellum Hoge Woerd in Leidse Rijn, de Castellum-garage in Woerden of Park Matilo in Leiden. Al dan niet a.d.h.v. de fietsgids Romeinse Limesroute of de route van Wandelnet.
- Wanneer er geen bezoekers zijn vraag je aan de vaste mensen of er werkzaamheden zijn die je kunt doen.

Vrijwilligers NIGRVM PVLLVM

Limesbezoekerscentrum NIGRVM PVLLVM is het Romeinse bezoekerscentrum in het Grand Café Van Hooge Burch in Zwammerdam. Aangezien dit de vindplaats is van de Zwammerdamschepen werken we met hen samen, vooral in publiciteit en verwijzingen. De organisatoren van NIGRVM PVLLVM zijn georganiseerd in 'Het Genootschap'. Als medeoprichter en curator van NIGRVM PVLLVM is Tom Hazenberg hiervan ook lid. Ook is een aantal genootschapsleden toegetreden tot de vrijwilligersgroep van Operatie Zwammerdamschepen. Zo kunnen activiteiten en publiciteit worden afgestemd. Vanaf Pasen tot eind oktober is er elke dinsdag een vrijwillige gids aanwezig bij de tentoonstelling Romeinen in Zwammerdam, in Grand Café De Haven op het terrein van Hooge Burch in Zwammerdam. De rondleidingen met gids vinden plaats tussen 14-16 uur (en ook op andere momenten op speciaal verzoek). Info: www.nigrumpullum.nl

Fotografie, film en social media

Momenteel helpt Willem de Jeu, een van de vrijwilligers, Tom bij het maken van het Limes Journaal en komt hij regelmatig foto's maken van de activiteiten. Het is de bedoeling dat er een fotoarchief wordt opgezet waarbij hij mogelijk een rol heeft.

Daarnaast ondersteunt Patricia Pol, een andere vrijwilliger, Tom bij de berichtgeving via social media. Ook Archeon Museumpark zet hiervoor medewerkers in.

NB. Elke vrijwilliger wordt daarnaast gevraagd zijn belevenissen te delen via social media, met links naar

Twitter: @Archeon en @LimesNL

Website: www.archeon.nl/zwammerdamschepen

Instagram: @Archeon en @RomanShips

Verantwoordelijkheden

1. Elke vrijwilliger ontvangt het boekje "*Varen op de Romeinse Rijn*", het werkdocument Vragen & Antwoorden en deze reader (digitale versie). Het is de bedoeling dat je voorafgaand aan je eerste werkdag minimaal deze informatie gelezen hebt.
2. Elke vrijwilliger vult het vrijwilligersrooster van de VVvA in, via www.vvvakalender.nl onder Zwammerdamschepengroep (bouwers) of Zwammerdam PR groep (gastvrouwen/heren). Evt. een rooster dat Tom voor een bijzonder evenement heeft gemaakt: dit mail je naar Tom Hazenberg (Tom@hazenbergarcheologie.nl) en in cc naar vrijwilligers@vrienden-archeon.nl
3. Elke vrijwilliger laat bijtijds weten of hij/zij verhinderd is aan de coördinator vrijwilligerswerk, mocht dat aan de orde zijn.
4. Elke vrijwilliger draagt herkenbare 'werfkleding' of Romeinse kleding. Deze ontvang je na ondertekening van het vrijwilligerscontract.

Kleding

Voor het publiek is het prettig aan iemand te kunnen zien dat een vrijwilliger of restaurateur deel uitmaakt van het project. Zoeken naar iemand aan wie je een vraag kunt stellen is niet fijn.

We proberen dus zo herkenbaar mogelijk op de werf rond te lopen, in kleding die zowel functioneel als herkenbaar is. Daar zijn de volgende afspraken over gemaakt.

Kleding gastvrouwen/heren:

Er is een T-shirt of een poloshirt beschikbaar, met het Nationaal Romeins Scheepvaart Museum-logo erop.

Er kan ook gekozen worden om in Romeinse kleding rond te lopen: een lichtblauwe tuniek als verwijzing naar het (zee-)water, een bruin onderkleed, een bruine sjerp en naar eigen wens blauwe 'kousen' en Romeinse sandalen.

Dit kan het eerste seizoen tegen een borgsom gehuurd worden bij het kledingatelier van Archeon Museumpark. Daarna moet men eigen kleding hebben gemaakt of gekocht. De mensen van het atelier helpen daarbij.

Bij inlevering van de gehuurde kleding krijgt met de borgsom terug.

NB. De aanvraag voor de kleding loopt via de coördinator vrijwilligerswerk, vrijwilligers@vrienden-Archeon.nl

Kleding restauratieteam

Belangrijk is doelmatige soepele kleding. De medewerkers van het restauratieteam ontvangen een blauwe trui en/of een polo met de tekst; *Nationaal Romeins Scheepvaart Museum*, die gedragen kan worden over de eigen kleding. De trui/polo kan aangevraagd worden bij Rob Arkema.

Inwerken vrijwilligers

Nieuwe vrijwilligers worden in eerste instantie opgevangen door Nora Vermeulen van de VVvA. Men krijgt een (tijdelijke) toegangspas voor Archeon en vrijwilligersinformatie. Na een eerste kennismaking op de werf in gezelschap van de vrijwilligers coördinator worden er afspraken gemaakt om ingewerkt te worden.

Nieuwe gastvrouwen/heren worden in principe ingewerkt door de langst aanwezige vrijwilligers. Zij ontvangen het boekje over de Zwammerdamschepen en een shirt en lopen een of meerdere dagen/dagdelen mee.

Nieuwe bouwvrijwilligers worden op de werf ingewerkt door de vaste medewerkers.

NB. de vergoeding voor de 'werfvrijwilligers' is gelijk aan die van de overige vrijwilligers van Archeon. Inzet wordt bijgehouden op werkbriefjes Restauratiewerf, ondertekening door een vaste medewerker (Wouter, Alexander, Yardeni, Rob, Abdulkader, Peter, Tom) .

Werving

Het werven van nieuwe vrijwilligers spitst zich momenteel toe op gastheren en-vrouwen. Een van de kanalen is de jaarlijkse banendag van Archeon/VVvA. Daarnaast hopen we door veelvuldige berichtgeving via (social) media, eigen contacten en het enthousiasmeren van bezoekers nieuwe vrijwilligers te werven.

Alle aanwezige vrijwilligers worden gevraagd zo actief mogelijk te zijn op dit vlak.

Ideeën voor werving van nieuwe vrijwilligers zijn altijd welkom!

2.5 Communicatie intern

1. Gastheren/vrouwenapp. Beheerders zijn Joop Wassing en David Wiebrens.

Deelnemers: niet alleen de gastheren en vrouwen maar ook andere betrokkenen bij de restauratiewerkzaamheden nemen hier aan deel.

Doel app: eenvoudige vragen en opmerkingen van huishoudelijke aard. Inhoudelijke vragen dienen verstuurd te worden naar restauratiewerf@gmail.com

2. Updaten en verspreiden werkdocument: Patricia Pol en Joop Wassing, waarbij de informatie wordt gecheckt door Yardeni Vorst en/of Tom Hazenberg.
3. Vrijwilligersbijeenkomsten o.l.v. Tom Hazenberg.
4. Nieuwbrief VVvA: informatie over evenementen, ontwikkelingen, bijzonderheden van de VVvA en Mueumpark Archeon.

2.6 Publiciteit

Er wordt op verschillende manieren publiciteit gegenereerd over ‘Operatie Zwammerdamschepen’ en Romeinse Limes-wetenswaardigheden:

1. Limes jaarnaal: 2-4 wekelijks, gemaakt door Tom met hulp van Willem de Jeu
2. Digitaal logboek (1x per 2-3 maanden): gemaakt door Tom met hulp van Patricia Pol, ook gelezen door brede groep partners en geïnteresseerden
3. NoVa, blad van de Vereniging Vrienden van Archeon: 6x per jaar. Patricia Pol is redactielid. Suggesties voor artikel/opname informatie over Operatie Zwammerdam kan via haar.
4. Nieuwsbrief VVvA: momenteel gemaakt door de voorzitter van de VVvA
5. Social media: Tom publiceert veel, maar graag inzet van elke betrokkene bij de restauratie ! Zie ook
6. Traditionele media: verantwoordelijkheid Projectgroep/Tom
7. Zakelijke nieuwsbrief Archeon: uitgave via museumpark Archeon

3. Belangrijkste informatiebronnen

3.1 Boekje ‘Varen op de Romeinse Rijn’ geschreven door Tom Hazenberg en Paul van der Heijden (m.m.v. Yardeni Vorst en Maarten de Weerd)

De informatie in het boekje dat Tom heeft geschreven is de basis voor het verhaal dat vrijwilligers op de werf delen met het publiek. Of je nu helpt met de restauratie, de werf onderhoudt, optreedt als gastvrouw/ gastheer of wat anders doet: als het publiek je vragen stelt of je wilt zelf e.e.a. vertellen, dan is dit de basisinformatie waarop je terugvalt.

Het bevat de volgende hoofdstukken:

1. Ahoy! - voorwoord
2. Drukke op de Rijn – het belang, de geschiedenis en de rijkdom van de Limes
3. Schepen voor de Limes – over oorlogsschepen, platbodems
4. Schipper waar ga je heen? – over handel, bouw materiaal en de relatie met Brittania
5. De boten van Zwammerdam – de drie kano’s en de drie schepen nader toegelicht
6. Gered uit de klei – over de ontdekking, de opgraving en conservering en hedendaagse replica’s.

Natuurlijk met heel veel foto’s erbij!

3.2 De informatieborden en documentaires op de werf

Op de werf hangen verschillende informatiepanelen waarop het publiek in vogelvlucht kennis kan maken met het verhaal van de schepen, te beginnen met de ontdekking en de eerste opgravingen. Een wereldwijde sensatie destijds. Daarnaast zijn er op een aantal schermen documentaires te zien, o.a. over de komst van de schepen naar Zwammerdam in 2016.

3.3 De leskist

Op de restauratiewerf kunnen kinderen en volwassenen een presentatie bekijken in de vorm van een leskist, over verschillende technieken die de Romeinen hanteerden. In de leskist komen de volgende technieken aan de orde:

- houtzagen • ijzer smeden • waterdicht maken • varen • hijsen • landmeten • heien
- wegebouw • bruggenbouw • projectielen schieten.

Hierin kun je bijvoorbeeld zien dat het beroep van landmeter al door de Romeinen werd uitgevoerd. En hoewel de gebruikte instrumenten natuurlijk zijn doorontwikkeld, is het principe van het landmeten dezelfde gebleven. Net als heien, om palen de grond in te krijgen zodat zij een fundering vormen. Daar is nog geen spat aan veranderd! En op het terrein van Archeon Museumpark staat een Romeinse kraan die in vorm en functie ook nu nog erg herkenbaar zijn. Erg leuk om ook als vrijwilliger kennis van te nemen.

3.4 Presentaties door Tom Hazenberg

Tijdens vrijwilligersbijeenkomsten

3.5 Limes Journaal door Tom

Tom Hazenberg heeft het op zich genomen om regelmatig een Limes Journaal te schrijven en te verspreiden. De onderwerpen hebben niet alleen met onze werf te maken maar met alles wat er heden ten dage gebeurt rondom de Limes. Wanneer je je e-mailadres aan Tom doorgEEft, krijg je het Limes Journaal in je mailbox.

Met het Limes journaal plaatsen we onze werf en Archeon Museumpark, het Nieuwe Nationaal Romeins scheepvaartmuseum (met internationaal Limes Visitor hub) in het centrum van het toekomstige UNESCO Werelderfgoed

3.6 Digitaal Logboek

Dit logboek wordt gemaakt /geïnitieerd door Tom Hazenberg en verspreid door de afd. communicatie van Archeon.

De onderwerpen in deze digitale nieuwsbrief gaan met name over de Operatie Zwammerdamschepen, al dan niet met overige informatie die hiervoor van belang is. Aanmelding voor dit logboek kan via een aanmeldingsformulier dat op de restauratiewerf ligt of direct via Patricia Pol: polpam@hotmail.com

3.7 Verschillende websites

www.archeon.nl/zwammerdamschepen

Dit is onze primaire website. Deze site maakt deel uit van de Archeonsite en bevat informatie over Operatie Zwammerdamschepen.

www.romeinsekust.nl

Op deze site is informatie te vinden over het belang van de kust voor de Romeinen en diverse berichtgevingen.

www.romeinseLimes.nl Slimme Jongens, die Romeinen.

Deze site bevat informatie die leerkrachten kunnen gebruiken ter voorbereiding op een bezoek aan Archeon en de werf, en is gericht op zowel basis- als middelbare schoolleerlingen. Tom kent de site en zijn inhoud en adviseert ook ons als 'Schepevrijwilligers' deze informatie door te nemen. Het lesmateriaal is uitgebreid en verwijst naar diverse andere websites en filmpjes. Best veel wat de kinderen die de werf bezoeken al geleerd hebben! Sommige zijn zo enthousiast dat ze zelf al aan het vertellen gaan, en ook diverse leerkrachten vinden het onderwerp erg boeiend en vertellen volop.

De volgende thema's komen op de site aan de orde:

2. Bouwkunst en techniek: dit komt overeen met de informatie in de leskist
3. Infrastructuur en vervoer
4. Mens en maatschappij
5. Werk handel en geld

www.romeinen.nu

Promotiebureau voor de Romeinse geschiedenis in Nederland.

Zij geven ook een klein boekje uit met de titel De Romeinse Limes in Nederland. Met leestips.

www.limeswerelderfgoed.nl

Deze site is gericht op de ontwikkeling van de Limes tot Werelderfgoed

www.nigrumpullum.nl

Op deze site is informatie te vinden over de vindplaats van de schepen en de tentoonstelling in Grand café De Haven. Vindplaats en tentoonstelling zijn te vinden op het terrein van Hooge Burch van Ipse de Bruggen in Zwammerdam, ca. 10 km van Archeon vandaan richting Bodegraven. Ipse de Bruggen is een organisatie voor verstandelijk gehandicapten.

Op dinsdagen is er een gastheer/vrouw te vinden die bezoekers rond kan leiden over de tentoonstelling.

NB. de officiële wandel- en fietsroute van de Limes gaat over dit terrein.

www.wandelnet.nl/romeinse-Limespad-law-16

Op deze site vind je uitgebreide informatie over het prijswinnende wandelpad langs de Limes in Nederland. NB. Dit pad gaat ook over het terrein van Hooge Burch in Zwammerdam!

www.parkmatilo.nl

Op deze site is informatie te vinden over ontwikkelingen en evenementen in Park Matilo, Leiden.

www.romeinen.info onderdeel Romeinen en mobiliteit, de waterwegen

De Romeinse tijd is 'vet cool' en dat zie je dan ook terug in het aantal websites en boeken over deze voorvaders. Een ervan is de website Romeinen.info, opgezet en onderhouden door Giel, Joerie, Carolien, Jacco en Jan. Deze professionals zijn ook regelmatig op Archeon te vinden!

Dit is wat zij over zichzelf schrijven:

"Romeinen.info is een online medium, opgestart door enthousiaste academici om een groter publiek kennis over de Romeinse tijd bij te brengen. We behandelen het verleden maar ook actuele ontdekkingen; zowel voor de Romeinen als al hun tijdgenoten. Het doel is niet om een encyclopedie te creëren over de Romeinse Tijd, of een wiki, aangezien deze al bestaan. Wij streven ernaar om een medium te zijn voor het delen van leuke artikelen, nieuwsitems, onderzoeksresultaten en dergelijke! Samen met de Stichting Romeinse Limes Nederland en de Limeswiki vormen we een triade van kennis".

Op de site is met regelmaat een reisverslag te vinden van L. Octavius Barbatus.

"Deze Romein is als optio van Legio VI Victrix regelmatig op reis langs de Romeinse Limes, of waar zijn opdrachten hem maar brengen. Als Romeins soldaat geeft hij de voorkeur aan de benenwagen. Octavius marcheert ongeveer 5-7 km per uur, maar raakt nogal snel afgeleid door al het moois dat hij onderweg tegenkomt. Sporen uit het Romeins verleden zijn immers nog duidelijk te zien, al dan niet in een modern jasje. Met alle plezier houdt hij dan ook een reisverslag bij".

3.8 Boeksuggesties:

- *Varen op de Romeinse Rijn*, Hazenberg & Van de Heijden.
- *De Limes in Zuid-Holland*, Van Ginkel & Wouter Vos
- *Schepen voor Zwammerdam*, Maarten de Weerd (proefschrift)
- *Romeinen in Woerden* (speciaal hoofdstuk 2 over Romeins schepen)
- *Romeinse Kust*, Hazenberg en Tanja van der Zon
- *Goedereede, haven in het Romeinse Rijk*, Hazenberg Archeologie
- *Aardenburg en Zeeland in het Romeinse Rijk*, Hazenberg Archeologie
- *De Neder Germaanse Limes, Grenzen van het Romeinse Rijk*, Erik Graafstal e.a.
- *Sail Rome, De koopvaardij in de Romeinse tijd*, Fik Meijer e.a.
- *De Romeinse Limes*, Luit van der Tuuk
- En nog vele andere boeken.....

3.9 Romeinse Limes Route, fietsgids ANWB

3.10 Romeinse Limes Route: Wandelnet.nl

3.11 Reader Romeinen 2011, geschreven door Ratna Drost

De reader is geschreven voor de medewerkers en vrijwilligers in de Romeinse Tijd op Archeon. Het is een bron van informatie waar het gaat over het leven van Romeinen in het algemeen. De Romeinse schepen komen er echter nauwelijks in voor. Het is ook maar de vraag of je er op de werf veel over gaat vertellen of vragen over gaat krijgen maar het helpt je wel je een beeld te vormen van de mensen die de schepen

bouwden en gebruikten.

De reader is digitaal aan te vragen, of eventueel in hard copy te krijgen.

Dit is de inhoud:

- De Romeinen in Nederland
- Nederland in de Romeinse tijd
- De Romeinse stad
- Het dagelijks leven
- Overige zaken dagelijks leven
- Beeldende kunst
- Godsdienst
- Rituelen tempelcomplex
- Domus
- Tempel
- Badhuis
- Herberg
- Forum, Arena, Zwammerdam, hijskraan
- Vooroordelen over Romeinen
- Wetenswaardigheden

4. Werkdocument

Het werkdocument is een aparte bijlage bij de reader en een 'levend' document. Het bestaat voor het grootste deel uit Vragen uit het publiek en gecontroleerde antwoorden hierop. Deze antwoorden worden altijd gecontroleerd door Yardeni Vorst en/of Tom Hazenberg, afhankelijk van de aard van de vraag.

'Levend' betekent natuurlijk dat nieuwe vragen van bezoekers aan de vragenlijst toegevoegd kunnen worden.

Heb je een nieuwe vraag gekregen en heb je nog geen antwoord? Of heb je het antwoord al gekregen van Yardeni en/of Tom?

Mail deze dan naar Patricia Pol (polpam@hotmail.com) of Joop Wassing (schipper194@hetnet.nl) : zij zijn degenen die de vragenlijst up-to-date houden, de antwoorden navragen of laten controleren.

NB. Vragen over de ontwikkeling van het Nationaal Romeins Scheepvaart Museum beantwoorden we als volgt:

'De stichting Museumpark Archeon is samen met de Gemeente Alphen aan den Rijn en vele partijen hard aan het werk om een goed plan te maken. Het is een groot en bijzonder project met veel onderdelen en dat kost tijd! Met enige regelmaat doet de stichting mededelingen over de voortgang'.

Informatiemap op de werf

De nieuwste versie van het werkdocument krijg je via de mail toegezonden. Deze is ook te vinden in de informatiemap die op de restauratiewerf ligt.

De informatiemap bevat ook de laatste versie van deze reader en informatiemateriaal dat met de schepen en de restauratie verband houdt.

Vertalingen

Het werkdocument bevat ook vertalingen in het Frans, Duits en Engels van de meest voorkomende scheepsonderdelen en restauratiehandelingen. Daarnaast zijn er vertalingen van de informatieborden in Frans en Engels. Duits wordt aan gewerkt. I.o.m. de directeur van Archeon wordt bepaald hoe dit aangeboden wordt aan bezoekers (status 1 juli 2019).

Inzet Romeinse Archeotolken

De Romeinse Archeotolken nemen de scheepswerf mee op in hun (betaalde!) rondleiding door de Romeinse Tijd op Archeon. Zij maken ook gebruik van het werkdocument.